

tudott mást csak várni, mi történik majd? A golgotás út végét még nem látta, de hitte töretlenül és törhetetlenül, hogy csakis az ő győzelmével végződhetik, ha van igazság ezen a földön. Hívő lelke pedig nem kételkedett abban sohasem, hogy van Isten, tehát van igazság, mert kell lennie. Tormay Cecile: az ember. Gránitkőből kellene kifaragni, de olyan finomnak, mint amilyen ő valóban volt. Aprólékosan és gondosan simítani bele a gránitba fejének szép vonalait. Az értelemről sugárzó homlokot. Szellemes orrát, határozottan megrajzolt állát. Erélyes és jellemző mozgású kezeit. A lépései nem voltak tétovázókak, határozott volt a járása, mint az olyan emberé, aki mindig tudja, mit: miért cselekszik, hová és milyen okból indult el és merrefelé tart. Ha ezt az embert — aki kiválasztott volt és elhivatott volt arra, hogy nemzetének sorsára a legsúlyosabb megpróbáltatások idején hallassa szavát és cselekedje cselekedeteit, nem választotta volna ki sorsa arra is, hogy megforgassa a szenvedések feneketlen örvényeiben, ha a lelkébe nem hasogattak volna bele éles törökkel, éppen azokban az években, amikor munkásságának a teljében volt: vajjon akkor mennyivel többet alkothatott volna és mennyivel többet nyújthatott volna? Ámbár feltehetjük a kérdésnek az ellenkezőjét is. Tormay Cecilének, az íróművésznek mennyiben volt hasznára az, hogy lelke megismerte mindazokat a szenvedéseket, amelyeket meg kellett ismernie. Hiszen az alkotóművészt éppen a szenvedések tüze égeti tökéletesebbre. Az ember és a művész oly egységes volt benne, hogy talán éppen ezért volt szükség arra, hogy az ember utolérje benne a művészt a gyötrelmek árán. Még túlságosan közel van hozzánk ahhoz, hogy ezeket a nagy kérdéseket eldönthessük. Majd eljönnek sok-sok esztendő múlva a lélekbúvárok, a műkritikusok, azok bizonyára meg fogják adni ezekre a kérdésekre a választ. Mi valamennyien, akik együtt dolgoztunk vele, akik ismertük és láttuk őt a munka dandárjában, úgyis mint szervezőt, úgyis mint lélekbresztgetőt és úgyis mint alkotóművészt, csak azt érezzük, hogy egyelőre elment tőlünk: Tormay Cecile. Minél messzebbre ment, annál közelebbről fogjuk őt látni. Minél nagyobb és hatalmasabb volt a fa, annál üresebben maradt a hely, amikor ledőlt. — Ez a fa pedig — bármennyire is ott volt az emberrengetegben, bármennyien voltak is körülötte, bármennyien ismerték és látták is őt: mégis magányos volt. Egészen magányos a legbensőbb életében és mikor döngették ezt a fát kegyetlen csapásokkal, ez a fa egyedül, csak önmagára és a Mindenható Istenre számíthatott. Magányos fa volt és éppen ezért ültethetnek ezer és százezer fát, nőhetnek olyan nagyra, hogy a koronájukat uralni fogja az egész erdő, az a fa másik fa lesz: nem pedig Tormay Cecile. Az csak egyetlen volt. Hogy mennyire egyetlenegy, azt akkor fogják megtudni, amikor majd keresni fogják, hívni fogják: és meg fogják találni az utánamaradt írásokban és gondolatokban azt a választ, amit nem mondhat el úgy, ahogyan ő elmondta, senki más, csak Tormay Cecile. Az író és az ember, aki mindig egy volt, egymástól el nem választható.

Szederkényi Anna.

A «SZENTMIHÁLYI PARKBAN.»

Már nagyon kevesen vagyunk azok közül, akik a Napkelet megindulásakor ott gyülekeztünk hetenként a Múzeum-kávéháznak hátsó, barátságatlan, szűk szobájában. Ha végignézem az első kötetek tartalommutatóját, sok név hiányzik már az indulók közül; hiányzik az Ő neve, mely a kis csapatot összehozta, összetartotta és lelket öntött beléje. Mert 1922 ősze és 1923 még nagyon

sötét volt ; a világháború még hagyján ! de ami utána ránk szakadt. A főváros alig mert lélekzeni, mert belülről fojtogatták ; az ország vérzett a sebektől, melyeket a külföld diplomáciája tépett rajta. Ekkor jelent meg a csüggedt férfiak közt Tormay Cecile, maga telve nemzeti pesszimizmussal, de telve a kétségbeesés lelkesedésével : *valamit tennünk kell!* A Napkelet első füzeté volt az első napsugár, mely rávilágított az ösvényre. Első cikke : «Séta a szentmihályi parkban», telve írója lelkével. Mintha Platon akadémiajának boglárái alatt fel-alájárkáló bölcselkedők jelenete újulna meg ; csakhogy nem az ideák országáról szól a beszélgetés, hanem egy nemzet életéről, haláláról. A helyet csak utalás jelzi, a személyek nincsenek megnevezve. A *Kert Asszonya* : a hely Székesfehérvártól nyugatra *Szentmihály*, melyet *Szentmihály-Zichyfalvának* is neveznek. A *Kert Asszonya* az, akinél először gyűlnek össze, akik érzik, hogy «valamit tenni kell!» Jelen van a *Historikus*, aki az elmúlt évek rettenetes tanulságait teszi a történelem mérlegére ; akkor, az összeomlás után még nem cselekvő államférfiú, aki várta az időpontot, amikor megint részt vehet a nemzet irányításában ; most még a Reviczky-utcai szerény lakásban forgatja a történetírókat a nagy Katona Istvántól a jelenig, hogy megkeresse a *nemzeti lélek megújulásának* módját, mert csak ettől vár eredményt. — Közbeszól a *Philosophus*, aki a bukás okát a nemzet bűneiben látja ugyan, de a mult tanulságaiból azt a vigasztalást meríti, hogy *faji bűneink csak éretlen formái nemes tulajdonságainknak*. A *Philosophus*, a nagy idealista, aki véleményében közel jár Kemény Zsigmond felfogásához, hogy «bűneink nem egyebek, mint szertelenné vált erényeink.» A jövőre nézve bízik abban, hogy támadnak a nemzetből *nagy lelkek, akik kivonatai a nemzet lelkének.* — Az *Író, Tormay Cecile*, a nemzet megújódását *most*, mikor mindenéből kifosztották, egyetlen megmaradt kincsétől, az irodalomtól várja, mely előbb démoni hatalmával romlásba döntötte a lelkeket, de isteni hatalma is van, mely kiemeli a kárhozattól. Ám csak néhány magános őrszem van, kit a vártán lassan befúj a hó. A *Kert Asszonya* újra megszólal : talán többen vannak az őrszemek, mint mi négyen ; gyűjtsük össze őket s a magános őrtűzek zsarát-nokát és új világosságot teremtünk. Én ajtót nyitok mindnyájának. Adjatok *folyóiratot* nekik, veti közbe az *Író*. Igen, erre van szükség, erősíti a *Philosophus*, folyóiratot. Goethe mondotta, hogy az igazságokat szüntelenül ismételni kell ; ezt teheti a folyóirat, míg a könyv csak egyszer mondja el.

Igy született meg a *Napkelet* s írói valóban úgy gyülekeztek köréje, mint a szétszórt, magános őrszemek, előbb kis csapatná, majd hatalmas táborrá. A *Kert Asszonyának* igaza lett. Rendes heti gyülekező helye előbb a Múzeumkávéház, majd az Erzsébet lett ; s a *Kert Asszonya* palotája termeit is megnyitotta nekik. Tormay Cecile a szellemi irányítást tartotta kezében, míg a folyóirat szerkesztője a mai magyar irodalomtörténet klasszikus képviselője lett. A folyóirat szinte azonnal jelszóvá és zászlóvá, a nemzeti megújódás szervévé vált.

* * *

Tormay Cecile elsőrendű társalgó, vitatkozó és szónok is volt. Kőfaragó-utcai otthona, hová szinte mint szentélybe lépett az ember, hol az elszakított területek asszonyait látta el vigasztalással és életadó tanáccsal ; hol a csonka ország asszonyait buzdította : «Nem elég, hogy feleség, anya légy ; most többnek kell lenned, többet kell dolgoznod ezért a tépett országért s a nagy családért, a beteg nemzetért». — Ha időszerű kérdésekről, a legújabb irodalmi

jelenségekről, a szükséges teendőkről szólt, első pillanattól fogva megragadta az embert okfejtésének világossága és rendkívül erős logikája ; a pesszimizmus és a bizalom sajátságos vegyülete, az új és megkapó képek a számító szónokiasság minden árnya nélkül ; a meggyőző rövidség, mely nem ismert sem hiányt, sem fölösleget. Felejthetetlen emlékem egyik, talán tízperces beszéde, az akkori Erzsébet-Nőiskola polgári tanárnő-képző valamely ünnepén. Tudnivaló, hogy édes anyja Barkassy-leány volt, egy előkelő aradmegyei család sarja ; Tormay Cecile gyermekévéinek és fiatal leányságának sok szép idejét töltötte a Fehér-Körös mentén felvő Algyest régi kúriájában. Ezért gyakran járt bent Aradon is, melynek Szabadság-terén állott — állott, mert az új uralom fél a sírban nyugovóktól is — Zala György remekműve, a tizenhárom aradi vértanu emlékszobra, melynek főalakja a pikkelypáncélba öltözött, Szent Margit kis koronájával ékesített Hungária, aki cserfa-koszorút nyújt a hősök fölé. Azon az emlékezetes estén Tormay Cecil a leányokhoz intézett rövid fölszólalását így kezdte : «Ti Hungária páncéljának pikkelyei vagytok ; egyenként külön-külön és összesen egymásra simulva véditek szent testét. A férfiaké a fegyveres támadás, a nőké a szakadatlan védelem és jaj ! ha csak egy pikkely is kihull a páncélból.»

Tormay Cecile nem sokkal a társaság és folyóirat létesülése után több ízben emlegette a Fehér Barátot, mint élete nagy feladatát, legnagyobb regényét, melyben a mult álarcában a jelenhez és a jövőhöz akart szólni. A Fehér Barát elnémult, alkotója kezéből kihullott a toll ; senki nem nézhet többé acélszürke, lelketkutató szemébe, a fanyar keskeny szájra, senki sem érzi többé tetteket kifejező, erős kézszorítását. Ennek az alkotó kéznek, a hidegen tervező elmének, a nemzetéért forrón dobogó szívnek azonban örök helye van a magyar irodalom, a női társadalom s a nemzet történetében.

Tolnai Vilmos.

ÉLMÉNY VOLT A VELE TÖLTÖTT ÓRA...

Távoli élmények visszaidézésében rendszeren sok színt kever a képzelődés s ennek alakító hatása alatt az élmények sokat vesztenek igazságukból és jellemzőerejükből. Csak, ha írásbeli adatokon alapulnak : kötik meg képzeletünk játékát s őrizhetjük meg valamennyire az egykori benyomások hűségét. Tormay Cecilel illetőleg ilyen adatok : levelei. Rendkívül buzgó levélíró volt s én például, noha nyolc esztendőn keresztül csaknem hetenkint dolgoztunk együtt órákon át a Napkeleten, — élmény volt minden vele töltött óra, — a gyakori személyes érintkezés ellenére egész levelesládát őrzök tőle emlékül. E sok levélből egyebek közt az a fontos vallomás olvasható ki, mely halála előtt egypár nappal hozzám írt levelének utolsó sorából is kicsendül. E sor : «Mindenkor meleg szívvel emlékezem vissza sok közös munkánkra». Ebben a sorban is megpendül az az igazság, hogy mikor a közélet és nyilvános szereplés miatt egy-egy hosszabb szünet állt be irodalmi működésében : a Napkelet volt egyetlen, némi kárpótlást nyújtó vigasztalása és menedéke. A közéleti szerepléssel járó küzdelmek láza miatt éveken át nem jutott az íráshoz : a szerkesztői asztalánál legalább *közvetve vette* ki egypár órára részét az irodalomból. Hiába menekült abban az időben Nádudvarra, vagy külföldre : a honleány, az első magyar asszony szerepének gondjai ki-kivették a tollat kezéből s vissza kellett térnie Budapestre, a nyugtalanság, zaj és akkoriban a kérvényezők városába. S itt — többször